

Мирончук Н. Моделювання ситуацій самоорганізації у контекстній підготовці майбутніх викладачів вищої школи // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць: [наук. записки РДГУ]. – Рівне: РДГУ, 2017. – Вип. 17 (60). – С.145-149

Н. М. МИРОНЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

<http://orcid.org/0000-0002-1360-6381>

МОДЕЛЮВАННЯ СИТУАЦІЙ САМООРГАНІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Застосування проблемно-ситуаційного підходу в навчанні магістрантів ґрунтується на аналізі та інтерпретації контексту їх майбутньої професійної діяльності. У статті показано роль моделювання ситуацій самоорганізації майбутньої професійно-педагогічної діяльності у контекстній підготовці студентів магістратури, охарактеризовано деякі методи ситуативного моделювання. Проаналізовано типи ситуативних завдань та надано приклади практичного вирішення магістрантами ситуацій самоорганізації у професійній педагогічній діяльності.

Ключові слова: *ситуативне моделювання, ситуації самоорганізації, контекст професійної діяльності, викладач вищої школи.*

Постановка проблеми. Контекстне середовище вищого навчального закладу для майбутніх викладачів вищої школи – це імітована модель їх майбутньої професійної реальності, це динамічне середовище, в якому майбутні фахівці залучені до реалізації міні-проективних моделей функціонально-професійних видів діяльності обраного фаху: навчально-педагогічної, методичної, організаційної, виховної, наукової. Необхідність виконання викладачем низки функцій, через які він реалізує себе як педагог, вихователь, методист, учений і організатор, на думку дослідників (О. Винославська, В. Колпаков та ін.) [1; 5] актуалізує потребу формування самоорганізаційних здатностей майбутнього фахівця у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтовуючи технології формування педагогічного стилю мислення студентів магістратури у процесі їх дидактико-технологічної підготовки, О. Падалка, А. Нісімчук вважають необхідним оволодіння ними основами самоорганізації праці й вироблення у них таких інтегративних характеристик професійної діяльності: уміння аналізувати вихідні умови та визначати ієрархічну сукупність цілей, здатність проектувати та організовувати навчальний процес, уміння із багатьох способів обирати найбільш ефективні для конкретної ситуації, прагнення раціонально використовувати ресурси часу, застосовувати нормування об'ємів праці, обирати відповідний ритм засвоєння навчальної інформації, темп діяльності, який не знижуватиме рівень усвідомлення інформації [6].

Ефективність використання навчально-виховного ресурсу контекстно-професійного середовища вищого навчального закладу в формуванні зрілої особистості майбутнього фахівця залежить від професіоналізму педагога, його досвіду, професійної спостережливості, педагогічного чуття та прозорливості, здатності бачити у вузівській реальності проблемні ситуації та вміти їх створювати з педагогічною метою.

Педагогічне моделювання як основу освітніх процесів розглядають у своїх публікаціях С. Гончаренко, О. Дахін, О. Іваницький, І. Непрокіна, О. Новиков, Л. Фридман та ін. Наукові основи розробки моделей та моделювання у професійній підготовці викладача вищої школи розглядаються в дослідженнях Н. Волкової, К. Гнезділової, О. Пехоти, В. Пікельної та ін.

Дослідники використовують метод моделювання з метою проектування освітніх процесів, розроблення педагогічних проектів, формування практико орієнтованого контенту підготовки фахівців у межах визначених їхнім науковим інтересом дослідницьких завдань. У проблемному полі досліджень вищої педагогічної освіти в умовах інтенсивних динамічних процесів у суспільному житті істотне значення має розробка теоретико-методичних основ контекстної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності, яка покликана забезпечувати достатній і необхідний рівень готовності фахівців для здійснення ефективної професійної діяльності.

Підґрунтям для формування змісту навчання у контекстній підготовці фахівців є проблемні ситуації в їх предметній і соціальній неоднозначності та суперечливості. Відтак **метою статті** є з'ясувати сутність й охарактеризувати окремі методи ситуативного моделювання та продемонструвати способи застосування й вирішення ситуацій самоорганізації майбутніми викладачами вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Ситуативне моделювання* – це створення ситуації, наближеної до умов професійної діяльності. Використання методу моделювання у професійній підготовці фахівців вищої школи надає змогу для програвання визначених професією функціонально-рольових дій або прогнозованих чи непрогнозованих ситуацій професійної діяльності. Входження в роль викладача дає змогу на засадах емпатійного та синергетичного підходів формувати самоорганізаційні здатності у магістрантів, як-от прогнозування, передбачення, планування, моделювання, аналітично-рефлексивні здібності, прийняття рішення, варіативність поведінки тощо.

Процес застосування проблемно-ситуційного підходу в навчанні магістрантів спеціальностей 8.18010021 “Педагогіка вищої школи” та 011 “Науки про освіту” ґрунтується на аналізі та інтерпретації контексту їх майбутньої професійної діяльності.

Моделювання ситуацій самоорганізації майбутньої професійно-педагогічної діяльності сприяє набуттю учасниками моделювання практичного досвіду: досягнення, моменти успіху або ж негативні дії чи неправильно прийняті рішення надають досвід відповідних переживань і розвивають навички виходу з різних ситуацій, розвивають уміння мобілізувати свої зусилля на вирішення завдання, виявлення гнучкості мислення та формують варіативність поведінки. Програвання можливих реальних ситуацій спирається на важливі методичні правила, як-от: використання відповідного стилю взаємодії, урахування просторово-часового обмеження дії та ін.

Відтак моделювання в процесі професійної підготовки студентів магістратури ситуацій самоорганізації, які відтворюють контекст майбутньої професійної діяльності (їх аналіз, проектування способів дій та пошук варіантів рішень, програвання ситуацій) створює можливість для перетворення та синтезування теоретичних знань у практичний досвід та безпосередньо закладає основи розуміння типових для професійної діяльності завдань.

Педагогічний потенціал прогнозованого контексту професійної діяльності полягає в тому, що спеціально підібрана система ситуацій самоорганізації (комунікативної взаємодії, функціонально-рольової поведінки, проєктивно-планувальних, організаційних дій) в професійній діяльності здатна стимулювати ціннісно-сміслову діяльність особистісних

структур свідомості студентів – суб'єктність, рефлексивність, критичність, мотивованість тощо.

Особливість педагогічної технології застосування прогнозованих ситуацій самоорганізації у професійній діяльності полягає в створенні таких умов, які спрямовані на розвиток у суб'єктів діяльності гнучкості, адаптивності, швидкості реагування, прогностичності, передбачливості. Необхідність вибору оптимального варіанту дій спричиняє потребу домислювання ситуацій, побудови різних варіантів поведінки, з-поміж яких суб'єкти ситуацій самоорганізації обирають, на їх погляд, оптимальні.

Аналіз наукових праць з проблеми самоорганізації професійної діяльності [1; 2; 3; 4; 5] засвідчує, що здатність до самоорганізації не лише відтворює рівень компетентності особи, але є також важливим компонентом професіоналізму викладача вищої школи.

Розглянемо методи ситуативного моделювання.

Рольова гра (інсценування) – складна системна інтерактивна технологія (техніка, метод), у процесі застосування якої відбувається рольове ведення заняття, тобто розподіл певного набору ролей, які регламентують діяльність і поведінку суб'єктів навчання. Як форму рольової гри можна розглядати мікровикладання. *Мікровикладання* є способом моделювання педагогічної діяльності майбутнього фахівця. Такий спосіб організації діяльності вміщує плановані та спонтанні дії його суб'єктів. Студент, який виконує роль викладача, моделює елементи майбутньої професійної діяльності через організацію власних педагогічних дій та діяльність студентів, які виконують роль учнів. У процесі підготовки та проведення мікровикладання студент відтворює усі елементи самоорганізаційної діяльності, здійснюючи аналіз, прогнозування, планування, конструювання, регулювання діяльності.

Метод інтерактивного моделювання – орієнтований на свідоме відтворення різних індивідуальних та групових ситуацій міжособистісної взаємодії у процесі виконання викладачем професійних обов'язків. Спрощений світ інтерактивних моделей дає змогу магістрантам краще, ніж у реальній дійсності, проаналізувати ситуацію та обрати способи поведінки у міжособистісній взаємодії. Можна запропонувати обговорення проблемних ситуацій, які виникають прогнозовано або непрогнозовано у комунікативній взаємодії суб'єктів навчання. Подамо для прикладу кілька ситуацій: 1) *викладач став свідком неетичного висловлювання студентки*; 2) *викладач мимоволі почув розмову двох студенток, у якій вони критикували його колегу*; 3) *студент під час лекції вчергове поставив викладачеві запитання, яке не стосується теми, забираючи в такий спосіб час і відволікаючи учасників навчального процесу від засвоєння матеріалу*; 4) *викладач запланував перевірити зошити студентів із виконаною самостійною роботою, але колега займає його час розмовою*.

Метод проблемних ситуацій полягає в організації таких ситуацій, за яких відбувається трансформація інтелектуально-етичних проблем в емоційні. Застосування цього методу сприяє осмисленню студентами недостатності засобів, які використовуються для розв'язання проблемних ситуацій і спонукає до пошуку в співпраці з викладачем або самостійно потрібної інформації для вирішення завдання, усунення суперечності, подолання труднощі й т.п.

Використання методів ситуативного моделювання передбачено завданнями та змістом вивчення таких навчальних дисциплін циклу професійної підготовки магістрантів спеціальностей 8.18010021 “Педагогіка вищої школи”, 011 “Науки про освіту” в Житомирському державному університеті імені Івана Франка: “Теорія і практика вищої професійної освіти”, “Методика викладання у вищій школі”, “Виховна робота у вищих навчальних закладах”, “Моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця”,

“Моделювання діяльності фахівця”, “Основи педагогічної творчості”, “Основи самоорганізації в професійній діяльності”, “Тренінг комунікативної компетентності викладача вищої школи”, “Методика розв’язування професійно-орієнтованих задач” та ін.

Вирішення прогнозовано-ймовірних у майбутній професійній діяльності ситуацій студентами магістратури актуалізувало їхню активність на детальний аналіз проблеми та самостійне вивчення інформації, необхідної для вирішення запропонованих завдань. У пропонуваніх для аналізу студентами магістратури ситуаціях описано різні умови та обставини діяльності викладача вищого навчального закладу, як-от: поєднання роботи в різних навчальних закладах; використання мультимедійних засобів праці; постановка завдання з організації чи участі в науково-практичній конференції, семінарі; завдання щодо розроблення групової чи індивідуальної консультації; проведення навчальної заміни іншого викладача; необхідність змінити способи діяльності чи застосувати нові прийоми роботи через неефективність застосовуваних; потреба розподілу пріоритетів між обов’язками викладача та куратора академічної групи; встановлення пріоритетів у першочерговості виконання завдань професійної діяльності; ситуації непрогнозованої поведінки суб’єктів взаємодії; необхідність самоосвітньої діяльності через недостатність знань, відсутність практичного досвіду тощо.

Студентам було запропоновано ситуації, в яких передбачено три типи поведінки майбутнього викладача: стратегічної, тактичної та оперативної самоорганізації. *Ситуації оперативної самоорганізації* вимагали мобілізації знань, умінь викладача прийняти рішення одразу: прореагувати на дії, репліку, обурення студента чи групи, власну неорганізованість, раптову пропозицію, завдання, непрогнозовану обставину і тому подібне.

Ситуації тактичної самоорганізації ставили перед студентами магістратури завдання спроектувати свої дії, поведінку чи виконати конкретні завдання, яких вимагають функціонально-рольові обов’язки викладача вищої школи. Для прикладу: сформулювати поради лекторові щодо підготовки до лекції та раціонального розподілу часу, запропонувати раціональний спосіб початку лекції з використанням мультимедійних засобів, визначити функції теоретико-методологічного семінару в професійному розвитку викладача вищої школи, скласти план (тези) виступу викладача на семінарі, конференції за визначеною тематикою; написати алгоритм роботи викладача з підготовки наукового звіту; спроектувати план он-лайн спілкування з викладачами іншого навчального закладу для обміну досвідом за запропонованою тематикою; розробити план роботи зі студентом-дипломником, щоб вчасно і якісно виконати науково-дослідницьку роботу; укласти список орієнтовних тем наукових робіт для студентів магістратури та інше.

Ситуації стратегічної самоорганізації орієнтовані на виконання певної дії для отримання результату в майбутньому. Вони пов’язані з перспективами діяльності педагога і спрямовані на якісну зміну його особистості або професійної діяльності. Наприклад, завдання укласти план методично-організаційної діяльності на навчальний рік; розробити індивідуальний план підвищення кваліфікації (стажування); спроектувати програму професійного саморозвитку тощо.

Для прикладу подамо окремі ситуації.

Ситуація 1. Викладач прийшов на лекцію вчасно, однак витратив 10 хвилин лекції, щоб включити та налаштувати мультимедійні засоби (комп’ютер, проектор). Студенти упродовж цього часу займалися своїми справами та створювали в аудиторії деякий шум. Потім ще близько 5 хвилин викладач організував аудиторію. *Визначте проблеми цієї ситуації. Які організаційні вимоги до проведення заняття було порушено? Вкажіть, яких*

навичок самоорганізації бракує викладачеві? Запропонуйте раціональний спосіб організації початку лекції з використанням мультимедійних засобів.

Ситуація 2. Молодий викладач щойно розпочав професійну кар'єру. Перед початком навчального року завідувач кафедри дав завдання розробити методичні матеріали з дисципліни, яку він викладатиме. Однак молодий педагог не зумів вчасно та відповідно до наданих вимог виконати завдання. *Які методичні матеріали вміщує навчально-методичний комплекс із дисципліни? Назвіть засади самоорганізації викладачем такої роботи. Яких знань, умінь та навичок бракує педагогові?*

У пропонованих студентам ситуаціях відображено контекст професійної діяльності викладача вищої школи. Розв'язуючи їх, студент потрапляє в ситуацію тактичної самоорганізації, коли повинен мобілізувати власну активність на здобуття знань, яких бракує для вирішення ситуації, і розв'язати завдання. Наведемо приклади розв'язання окремих ситуацій студентами.

1. До молодого викладача звернувся студент, який виявив ініціативу підготувати наукову статтю. Попередньо було вирішено, що стаття має стосуватися проблем виховання студентської молоді. Викладач мав укласти перелік тем. Було призначено час консультації. *Вкажіть вид самоорганізації викладача у цій ситуації. Укладіть перелік можливих тем (4-5 варіантів) із проблем виховання студентів. Складіть питання, за якими викладач здійснить консультацію студента.*

Розв'язання (Богдана П., 6 курс): *вид самоорганізації викладача у цій ситуації – тактичний.*

Перелік можливих тем наукової статті: 1) Виховання студентської молоді в сучасних соціокультурних умовах. 2) Проблеми вільного часу та особливості його проведення студентською молоддю. 3) Проблеми девіантної поведінки студентської молоді. 4) Формування професійної спрямованості студентів вищого навчального закладу. 5) Адаптація студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Орієнтовні питання для проведення консультації студентів: Які проблеми студентської молоді Ви можете назвати? Чи вважаєте Ви обрану проблему актуальною? Чому? Які шляхи вирішення названої проблеми можете запропонувати?

2. Задля залучення абітурієнтів до вступу на навчання вищій навчальний заклад проводить профорієнтаційну роботу. Молодому викладачеві доручили виступити в кількох загальноосвітніх навчальних закладах міста (області). *Вкажіть вид самоорганізації діяльності викладача. Які профорієнтаційні матеріали варто приготувати для майбутніх абітурієнтів? Укладіть план виступу викладача.*

Розв'язання (Сергій К., 6 курс): *вид самоорганізації викладача – тактичний.*

Викладачу потрібно підготувати такі *профорієнтаційні матеріали:* історію навчального закладу, статистичні дані про кількість викладачів і студентів закладу, перелік предметів, спеціальностей та курсів, які пропонує навчальний заклад. Надати інформацію, де студент може працювати після закінчення відповідної спеціальності. Викладач може зробити презентацію, в якій покаже життя університету, висвітлить цікаві події під час навчального процесу та під час виробничих практик. Викладач може представити деякі цікаві книги викладачів університету та творчі й наукові роботи студентів.

Орієнтовний план виступу: 1. Мотивування абітурієнтів: важливість правильного професійного вибору. 2. Бесіда з учнями про їхні професійні інтереси. 3. Презентація матеріалів щодо вищого навчального закладу: спеціальності, факультети, інститути; особливі умови для студентів; традиції навчального закладу.

Розв'язуючи ситуації оперативної, тактичної чи стратегічної самоорганізації, магістранти формують педагогічну задачу, визначаючи проблеми та суперечності, визначають альтернативні рішення, здійснюють самостійний пошук необхідної інформації, прогнозують та проектують діяльність викладача вищого навчального закладу. При цьому вони також перебувають в умовах, які потребують самоорганізації їх власної діяльності задля виконання отриманого педагогічного завдання.

Висновки. Узагальнюючи викладене, зазначимо, що: 1) освітнє середовище вищого навчального закладу є імітованою моделлю професійної діяльності майбутнього викладача вищої школи; 2) контекстне середовище навчального закладу є ресурсом для продукування ситуацій самоорганізації діяльності студентів; 3) моделювання ситуацій самоорганізації майбутньої професійно-педагогічної діяльності сприяє набуттю учасниками моделювання практичного досвіду самоорганізації; 4) спеціально підібрана система ситуацій самоорганізації (комунікативної взаємодії, функціонально-рольової поведінки, проєктивно-планувальних, організаційних дій) в професійній діяльності стимулює ціннісно-сміслову діяльність особистісних структур свідомості студентів (суб'єктність, рефлексивність, критичність, мотивованість тощо).

Перспективу подальших розвідок за цим напрямом вбачаємо у характеристиці методів формування самоорганізаційних здатностей майбутніх викладачів вищої школи (метод рольової перспективи, організаційно-діяльнісна гра та ін.).

Література

1. Винославська О.В. Дослідження впливу ІКТ на самоорганізацію і саморозвиток особистості / Винославська О.В. // Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2014. – Вип. 2. – С. 47-54.
2. Дуднік Н. Уміння професійної самоорганізації як засіб підвищення адаптованості першокурсників до умов навчання у вищій школі / Дуднік Ніна // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25. Ч. 4. – С. 81-88.
3. Кириллова А. В. Совершенствование самоорганизации будущего педагога в процессе внеучебной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Кириллова А. В. – М., 2012.
4. Колпаков В.М. Самоменеджмент як фактор підготовки людини до життя в сучасному суспільстві / В.М. Колпаков // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. – К.: АТОПОЛ, 2014. – Вип. 12 (25). – С. 90-104.
5. Логвинова О.Н. Развитие умения самоорганизации учебной деятельности в технологическом образовании школьников: автореф. на соискан. науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / О.Н. Логвинова. – М., 2014. – 26 с.
6. Мирончук Н.М. Проблемно-ситуаційний підхід як основа контекстної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності / Мирончук Н.М. // Теорія і практика професійної майстерності в умовах ціложиттєвого навчання : монографія / за ред. О.А.Дубасенюк. – Житомир: Вид-во Рута, 2016. – С. 254-261.

References

1. Vynoslavs'ka O.V. Doslidzhennya vplyvu IKT na samoorganizatsiyu i samorozvytok osobystosti / Vynoslavs'ka O.V. // Visnyk NTUU “KPI”. Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika. – 2014. – Vyp. 2. – S. 47-54.

2. Dudnik N. Uminnya profesiynoyi samoorhanizatsiyi yak zasib pidvyschennya adaptovanosti pershokursnykiv do umov navchannya u vyshchiy shkoli / Dudnik Nina // Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya pedahohichna. – 2009. – Vyp. 25. Ch. 4. – S. 81-88.

3. Kyrylova A. V. Sovershenstvovanye samoorhanyzatsyy budushcheho pedahoha v protsesse vneuchebnoy deyatelnosti: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Kyrylova A. V. – M., 2012.

4. Kolpakov V.M. Samomenedzhment yak faktor pidhotovky lyudyny do zhyttya v suchasnomu suspil'stvi / V.M. Kolpakov // Visnyk pislyadyplomnoyi osvity: zb. nauk. pr. – K.: ATOPOL, 2014. – Vyp. 12 (25). – S. 90-104.

5. Logvinova O.N. Razvitie umeniya samoorganizatsii uchebnoy deyatelnosti v tekhnologicheskoy obrazovanii shkol'nikov: avtoref. na soiskan. nauch. stepeni kand. ped. nauk: spec. 13.00.01 “Obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya” / O.N. Logvinova. – M., 2014. – 26 s.

6. Myronchuk N.M. Problemno-sytuatsiynny pidkhid yak osnova kontekstnoyi pidhotovky maybutnikh vykladachiv vyshchoyi shkoly do samoorhanizatsiyi u profesiyniy diyal'nosti / Myronchuk N.M. // Teoriya i praktyka profesiynoyi maysternosti v umovakh tsilozhytlyevoho navchannya : monohrafiya / za red. O.A.Dubasenyuk. – Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2016. – S. 254-261.

Н. Н. Мирончук. Моделирование ситуаций самоорганизации в контекстной подготовке будущих преподавателей высшей школы

Использование проблемно-ситуационного подхода в обучении магистрантов основывается на анализе и интерпретации контекста их будущей профессиональной деятельности. В статье определена роль моделирования ситуаций самоорганизации будущей профессионально-педагогической деятельности в контекстной подготовке студентов магистратуры, охарактеризованы некоторые методы ситуативного моделирования. Проанализированы типы ситуативных заданий, а также представлены примеры практического решения магистрантами ситуаций самоорганизации в профессиональной педагогической деятельности.

Ключевые слова: ситуативное моделирование, ситуации самоорганизации, контекст профессиональной деятельности, преподаватель высшей школы.

N. M. Myronchuk. Modeling Situation Of Self-organization In The Context Preparation Of Future Lecturers

The problem and situational approach in teaching students of master's course is based on the analysis and interpretation the future lecturer's context of professional activity. The article reviews the role simulations of situation of self-organization in future teaching activities. Some methods of situational modelling are described. Analysed the types of situational tasks and provided examples of practical solutions to students the situation of self-organization in teaching activity.

Keywords: situational modelling, situation of self-organization, context of professional activities, lecturer.